

Plinius' duer, eller hvordan en mosaik fra Pergamon blev til en broche

Af Pernille Flensted-Jensen

Blandt smykkesamlere er den gruppe smykker, der sædvanligvis går under betegnelsen 'arkæologiske' smykker eller 'Archaeological Revival Jewelry', i høj kurs. Det er smykker, der er inspireret af udgravninger af antikke lokaliteter som fx Pompeji, og som var specielt populære i det 18. og 19. århundrede. Betegnelsen refererer ofte til etruskisk inspirerede smykker, som var sidste skrig i perioden fra midten af 1860'erne til slutningen af 1880'erne,¹ selvom der ikke udelukkende refereres til etruskiske smykker, når udtrykket 'Archaeological Jewelry' bruges.²

Et typisk eksempel på et sådant 'arkæologisk' smykke er brochen afbildet i fig. 1-2. Den måler 4 × 4,5 cm og er indfattet i guld i 'etruskisk' stil, dvs. med granulation. Den blå plade, der umiddelbart minder om lapis lazuli, er lavet af glas, og i midten ses et kar med duer fremstillet i såkaldt mikromosaik. Brochen er meget typisk for perioden ca. 1865-1885. Ud over at den stilistisk er karakteristisk for perioden, er der også andre elementer, der kan bidrage til en datering: Nålen, der er så lang, at den rager ud over selve brochen, et et tegn på, at brochen er af ældre dato, og den såkaldte c-lås er også meget typisk for perioden. Den type lukning var i brug fra ca. 1850 til ca. 1910.³

1. Gere (1972) 112.

2. Efter fundet af Tutankhamons grav i 1922 blev alt egyptisk meget trendy, og dette afspejledes i kunst og design; således også i smykkekonsten. Se nogle eksempler på 'Egyptian revival'-smykker her: https://www.langantiques.com/university/egyptian-revival-jewelry/?srsltid=AfmBOooE9Aedk-wt314ec0Ok_rnh-aWYdfMOxw16UJRCL9_Y9lICGYaE (besøgt 4. okt. 2025).

3. <https://www.modernvintagestyle.co.uk/Dating-brooches-by-clasp> (besøgt 5. okt. 2025).

Fig. 1. Broche i 14 karat guld med mikromosaik.

Fig. 2 Detalje af broche. 'Brikkerne' i mosaikken er ca. 1 x 2 mm.

Motivet med duerne kaldes 'Plinius' duer', og refererer til et af de få steder, hvor de antikke kilder nævner mosaikkunsten, nemlig Plinius' *Naturalis Historia* 36.62 (mere om ham nedenfor). Selvom romerne har efterladt sig mosaikker i snart sagt ethvert hjørne af riget, er der faktisk ikke mange kilder, der omtaler mosaikker. Det er nok ikke overraskende, at en af dem er Vitruv, som i bog 7 af *De Architectura* gennemgår, hvordan man korrekt lægger et mosaikgulv.⁴ Heraf fremgår det også, at romerne skelnede mellem to forskellige typer mosaik: Den ene type er den, som vi sædvanligvis forbinder med mosaik, altså små firkantede stykker glas eller sten (*tesserae*, mosaikstifter) lagt i dekorative mønstre. Et typisk eksempel ses i fig. 3, som viser et udsnit af en stor gulvmosaik fra Baalbek i Libanon. Nogle romerske mosaikker kan rimeligvis betegnes som 'miniaturemosaikker', som fx den forholdsvis lille vægmosaik fra Herculaneum, fig. 4.

4. Vitruv. *De Arch.* VII.1.4.

Fig. 3. Detalje af stor gulvmosaik fra Baalbek, Libanon, 2. årh. e.Kr., udstillet på det arkæologiske museum i Beirut (eget foto).

Fig. 4. Miniaturemosaik fra Herculaneum, 1. årh. e.Kr., udstillet på det arkæologiske museum i Madrid (eget foto). Jeg har desværre ikke de præcise mål, men den er ca 30 × 50 cm, så de enkelte *tesserae* er ret små.

Den anden type mosaik kaldes *opus sectile*, som er et moderne udtryk. I stedet for at bruge mosaikstifter til at skabe et mønster skærer man tynde plader af sten, ofte marmor, i forskellige figurer og geometriske mønstre, så man deraf kan skabe et kunstfærdigt indlagt gulv. Der er et fint eksempel på Museo Capitolino i Rom fra 4. årh. e.Kr.⁵ Disse gulve var ikke udbredte i den julio-claudiske periode, men blev mere populære under Domitian (selvom Cæsar i følge Sueton medbragte mosaikgulve af begge typer på sine togter!).⁶ Vitruv er den første, der nævner denne type gulve, som han kalder *pavimenta sectilia*, "udskårne gulve".⁷

Og så er den centrale passage hos Plinius, som beretter: "Gulvbelægning har sin oprindelse hos grækerne, som dekorerede dem med maling, indtil de blev fortrængt af mosaikker."⁸ Den kendteste kunstner inden for denne kunstart var Sosus, som i Pergamon lagde den mosaik, man kalder 'det ufejede hus',⁹ fordi han med små mosaiks-

5. <https://www.museicapitolini.org/it/opera/pannello-opus-sectile-con-tigre-che-assale-un-vitello> (besøgt 4. okt. 2025).

6. Sueton *Div. Caes.* 46: *multi prodiderunt ... in expeditionibus tessellata et sectilia pavimenta circumtulisse.*

7. Vitruv. *De Arch.* VII.1.3.

8. Plinius bruger her udtrykket *lithostrata*, som også anvendes af Varro. Han omtaler to steder i *De Re Rustica* mosaikgulve og bruger udtrykket *lithostrota pavimenta* eller simpelthen *lithostrotum* om dem. *RR* 3.1.10, 3.2.4.

9. ἀσάρωτος οἶκος. Ordet ἀσάρωτος lader til at være et *hapax legomenon*; i hvert fald henviser Liddell & Scott kun til Plinius, men σαρῶω ("fejere") kendes fra Lukasevangeliet (15.8) og σαίρω (samme betydning) fra fx Euripides (*Hec.* 363).

tifter i forskellige farver skabte resterne af et måltid og andre ting, som plejer at blive fejlet bort, i gulvbelægningen.¹⁰ Der er også en forunderlig due, der drikker, og hvis hoved kaster skygge i vandet; andre slikker solskin, mens de pudser deres fjer på kanten af et drikkekar.”¹¹ Her omtaler Plinius altså to mosaikgulve, som han tilskriver Sosos fra Pergamon. Duemotivet kendes fra en række romerske kopier, hvoraf den mest kendte og måske også bedste er fundet i Hadrians Villa i 1727; nu udstillet på Museo Capitolino i Rom.¹² Her sidder duerne på kanten af en kumme og ikke et drikkekar (*cantharus*), som Plinius nævner. Der er også andre subtile forskelle, der sår tvivl om, hvorvidt den egentlig er en kopi af Sosos’ værk,¹³ men da mosaikken blev fundet, blev den straks fortolket som en kopi af Sosos’ mosaik, og denne tilskrivning holdt ved.¹⁴

Senere levede de to mosaikteknikker videre i mindre format, men med mindst lige så stor kunstfærdighed i form af hhv. mikromosaik og *pietra dura*. Som nævnt ovenfor fremstillede romerne også ‘miniaturemosaikker’ (fig. 4), men mikromosaik er karakteriseret ved virkelig at være, ja, mikroskopisk. Den opstod som en distinkt kunstart i 1700-tallet, men udsprang af værkstedet Studio del Mosaico Vaticano i Rom. Dette blev grundlagt i 1586 og var travlt beskæftiget under Pave Urban VIII (1568-1644), der ønskede at erstatte Peterskirkens smuldrende malede altertavler med nogle mere holdbare i mosaik. I 1700-tallet søgte mosaiklæggerne at supplere deres magre indtægter med privat arbejde, og nu var der et nyt marked – rejsende, der ønskede en souvenir, og heraf opstod mikromosaikken, som kunne anvendes til fremstilling af små genstande.¹⁵ *Pietra dura*-teknikken er til gengæld en efterkommer af *opus sectile*. Teknikken opstod i Firenze i renæssancen og fik en opblomstring i 1800-tallet. Omhyggeligt udskårne sten – typisk agat, jaspis, lapis lazuli, jade, malakit, onyx, kvarts og

10. Et eksempel på ‘det ufejede gulv’ fra 2. årh. e.Kr. (Vatikanmuseet): <https://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/collezioni/musei/museo-gregoriano-profano/Mosaico-dell-asarotos-oikos.html> (besøgt 4. okt. 2025).

11. *Pavimenta originem apud graecos habent elaborata arte picturae ratione, donec lithostrota expulere eam. Celeberrimus fuit in hoc genere Sosus, qui Pergami stravit quem vocant asaroton oecon, quoniam purgamenta cenae in pavimentis quaeque everri solent velut relictas fecerat parvis et tessellis tinctisque in varios colores. Mirabilis ibi columba bibens et aquam umbra capitis infuscans; apricantur aliae scabentes sese in canthari labro.* Plin. NH 36.62.

12. <https://www.museicapitolini.org/en/opera/mosaico-delle-colombe>.

13. DeSalvo (2023) 274–75.

14. Rudoe (2012) 154.

15. Armstrong (1976) 44.

alabaster – udskæres og lægges som et puslespil, der danner et mønster, ofte af frugt eller planter. Rosenborg Slot har indtil flere genstande i *pietra dura*-teknik – i den såkaldte stengang i stueetagen står der fx et bord (katalog nr. 711) fra ca. 1650 med et meget smukt *pietra dura*-mønster af farvestrålende blomster, frugter og dyr.¹⁶

Hvis man var rig og dannet i 1700-tallet, kunne man tage på en *Grand Tour* for at besøge kulturelt vigtige steder. Rejserne tog flere måneder, ja, i nogle tilfælde år. De primære mål var Frankrig, først og fremmest Paris, og Italien, hvor man hovedsageligt stilede efter Rom, Firenze, Milano og Venedig. Napoli var også blandt de steder, man besøgte, og interessen for området steg, efter at man påbegyndte udgravningerne i hhv. Herculaneum (1738) og Pompeii (1748).¹⁷ De rejsende købte malerier og antikviteter og brugte ofte store summer på at samle kunst.¹⁸ Fx brugte Edward Southwell Jr., en anglo-irsk politiker, der sad i det irske parlament 1727-1755 og senere i the House of Commons, i 1726 150 pund på “5 marble tables, 2 landscapes of ruins, a little suite of brass medals ...” og 50 pund på “prints of modern and antique Rome and of the chief paintings, 2 or 3 fans, 2 or 3 cameo’s etc.”¹⁹ Takket være fremskridt i diverse transportformer var det i 1800-tallet ikke længere forbeholdt de rigeste at rejse – nu kunne middelklassen også. Man havde dog ikke ressourcerne til ligefrem at hjembringe fem marmorborde, men man kunne erhverve nogle mindre souvenirs såsom smykker eller vifter,²⁰ og, hvis man var mand, snusdåser, som et uvisneligt minde om rejsen. De italiensk, fransk og schweizisk fremstillede smykker, som man også kan finde her i landet, blev uden tvivl hjembragt fra sådanne rejser.²¹ Og til disse souvenirs var de gamle teknikker belejlige, da man i meget lille format kunne fremstille genstande, der ikke blot var nemme at transportere; de var også særdeles holdbare, og dermed lettere at have med at gøre end fx billeder trykt på papir. Derfor blev der i perioden fremstillet mange smykker i de gamle teknikker og/eller med antikke motiver.

16. <https://denkongeligesamling.dk/rosenborg-slot/sale-rum/rum-7-stengangen-og-trappetaarnet/#710-719>.

17. Black (1992) 53.

18. “They purchased paintings and antiquities, hired antiquarians and sought artistic advice”: Black (1992) 49.

19. Black (1992) 102.

20. Armstrong (1976) 42.

21. Det er meget tænkeligt, at guld- og sølvsmede, der var aktive i Danmark i perioden, fx Bernhard Hertz, også lavede den slags smykker, men smykker fra 1800-tallet er ikke altid stemplet, så det kan være vanskeligt at vurdere deres ophav.

Den mest populære type smykker med tydelig klassisk inspiration er smykker med gemmer – dvs. kaméer og intaglier²² – der var på mode fra begyndelsen af 1800-tallet indtil 1880'erne.²³ Se fx ringen i fig. 5 lavet af guld og med en kamé med en muselignende figur.

Fig. 5. Lille ring i 14 karat guld med kamé, 1880-1900.

Smykker med især kaméer er ikke svære at finde og bliver også lavet i dag. Kvaliteten (og dermed også prisen) kan variere meget. Et meget fint eksempel på et smykke med intaglier så vi tidligere på året, hvor Dronning Mary vakte opsigt (i hvert fald i de kredse, hvor man nidkært overvåger, hvilke smykker de kongelige bærer ved forskellige lejligheder!) under statsbesøget i Finland, fordi hun bar et diadem besat med antikke gemmer (som de refereres til på Kongehusets hjemmeside) – det var på det tidspunkt ikke blevet set i 140 år. Diademet blev lavet omkring 1820 til Caroline Amalie, gift med den senere Christian den 8., og gemmerne var erhvervet under deres italiensrejse 1819-1821, hvor de blandt andet besøgte Pompeji.²⁴

En anden smykketype, som man jævnligt støder på, er *pietra dura*-smykker. De kan være lavet af guld, men er ofte lavet i andre gyldne legeringer som fx tombak og derfor ikke nødvendigvis dyre. Fig. 6 viser to meget typiske *pietra dura*-brocher. Begge er lavet af en gylden legering med 'etruskisk' dekoration (se nedenfor) og et billede i *pietra*

22. Intaglier er 'nedadskårne', mens kaméer er hel- eller halvædelsten med et 'ophøjet' mønster. I 1830'erne begyndte man også at fremstille væsentligt billigere gemmer af muslingeskaller, der for det utrænede øje kunne tage sig lige så fine ud som gemmer skåret i sten, cf. Stefanelli (2012) 103.

23. Gere (1972) 105.

24. <https://www.kongehuset.dk/nyheder/h-m-dronningen-baerer-historiske-smykker-under-statsbesoget-i-finland> (besøgt 4. okt. 2025).

dura-teknik. Motivet er praktisk taget altid blomster indlagt i en plade af sort belgisk marmor.

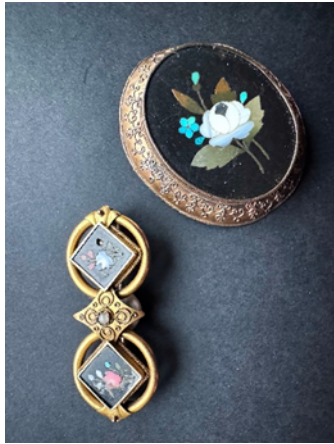

Fig. 6. To brocher lavet af tombak eller en lignende legering med dekoration i *pietra dura*-teknik, 1860-1880. Længde 4 cm.

De virker en smule altmodisch nu – det er svært at forestille sig, at mange unge vil pryde sig med sådan en broche i dag. Engang var de dog højeste mode – se fx Carl Blochs portræt fra 1867 af den 29-årige Vilhelmine Heise (datter af Alfred Hage, grundlæggeren af Nivaagaard; gift med komponisten P.A. Heise), der er højst moderigtigt påklædt med en *pietra dura*-broche ved halsen. Digteren Elizabeth Barrett Browning holdt specielt meget af denne type smykker, og i et berømt portræt af hende fra 1858 (nu i National Portrait Gallery i London) bærer hun, hvad der angiveligt var hendes yndlingsbroche – en *pietra dura*-broche!²⁵

25. <https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw00856/Elizabeth-Barrett-Browning> (besøgt 4. okt. 2025).

Fig. 7. Carl Bloch: *Portræt af Ville Heise* (1867). Foto taget på Statens Museum for Kunst, da portrættet var en del af udstillingen "Carl Bloch – Forført" i 2023.

En tredje type er smykker inspireret af etruskiske fund. Etruskiske genstande havde man kendt til siden 1700-tallet, men det var først, da den store 'totaludstilling' af etruskiske genstande fandt sted i London i 1837, at etruskerne og deres kunst for alvor vakte publikums interesse.²⁶ Det mest karakteristiske ved etruskisk smykkekunst er anvendelsen af teknikker som granulation (dekoration bestående af mikroskopiske metalkugler pålagt i et mønster) og filigran (et mønster bestående af meget tynde metaltråde, der eventuelt er flettet eller snoet). Da de første etruskiske grave blev udgravet i begyndelsen af 1800-tallet, var granulationsteknikken gået tabt, og man mente ikke, at det ville være muligt at imitere den, men den romerske guldsmed Fortunato Pio Castellani satte sig for at finde en løsning. Han konsulterede ikke blot antikke og middelalderlige forfattere såsom Plinius og Theophilus (*De diversis artibus*), uden at det dog gav noget resultat, men foretog også studierejser til Indien, Malta og Genua, og til sidst lykkedes det ham at genskabe teknikken.²⁷ Han påbegyndte sin produktion i 1820'erne, men hans smykker blev først kendt efter verdensudstillingen i London i 1862.²⁸ I løbet af 1860'erne blev hans smykkedesigns efterlignet i England og Frankrig.²⁹

26. Swaddling (2018) 42, 45.

27. Ogden (2012) 181–98.

28. En samling af Castellanis smykker befinder sig i dag i Villa Giulia, cf. Sgubini (2012) 303–15.

29. Gere (1972) 113–14; 229.

En anden meget vigtig smykkedesigner var Carlo Giuliano og hans søn Arthur, der drev et succesrigt firma i London i sidste fjerdedel af det 19.årh., og som også lavede smykker i den populære 'arkæologiske' stil.³⁰ Mange eksempler på denne mode ses i billedkunsten, som fx i Dante Rossettis portræt fra 1859 af modellen Fanny Cornforth med titlen "Bocca Baciata" – hun bærer en overdådighed af 'etruskiske' smykker.³¹ I fig. 8 og 9 ses to meget typiske eksempler på 'etruskiske'smykker – en skjoldformet broche med filigrandekoration og et sæt øreringe med granulation.

Fig. 8. Broche lavet af en messinglegering, ca. 1880, med filigran.

Fig. 9. Øreringe lavet af 14 karat guld i 'etruskisk' stil, ca. 1880.

Endelig er der smykker – oftest brocher eller ringe – udformet i mikromosaik som brochen afbildet i fig. 1 og 2. Som nævnt udviklede mikromosaikken sig som en separat kunstart i 1700-tallet, drevet af den voksende turisme og inspireret af de arkæologiske udgravninger i perioden. Motiverne var ofte Peterskirken eller antikke ruiner,³² men det allermest populære motiv var Plinius' duer.³³ Hadrians Villa blev udgravet i 1737 af Alessandro Furietti, i hvis hjem mosaikken med duerne forblev indtil Furiettis død. I 1765 blev den solgt til pave Clemens XIII, som senere donerede sin samling til Museo Capitolino, hvor mosaikken nu befinder sig (se note 12). I 1752 publicerede Furietti en

30. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/238030> (besøgt 4. okt. 2025).

31. <https://collections.mfa.org/objects/34360/bocca-baciata-lips-that-have-been-kissed?ctx=9adf746d-f922-4c3f-943e-2ca05d126695&idx=0> (besøgt 5. okt. 2025).

32. Her kan ses en del meget smukke eksempler på typiske motiver: https://www.langantiques.com/university/micromosaic/?srsltid=AfmBOoroY8jvqop3kgLiCb9x9AZzMXr3Ip-vaBP_JIquT_Y2dfR8morpM (besøgt 5. okt. 2025).

33. DiSalvo (2023) 272.

meget læst bog om mosaikkens historie, og heri var der en afbildning af Plinius' duer, som på denne måde blev kendt vidt og bredt. Utallige mikromosaik-versioner af duerne blev fremstillet, både nogle, der var tro mod farvesætningen i den antikke mosaik, og nogle med tilsætning af flere farver som fx blå og lyserød.³⁴ Ud over, at man kunne hjembringe et smykke med et antikt motiv og måske også demonstrere sit kendskab til Plinius, passede motivet med duerne også fint ind i tidens interesse for symboler. I den victorianske periode havde mange smykker symbolske budskaber. Duen var ikke blot et symbol på fred, men også på kærlighed og renhed, og blev derfor ofte brugt i smykker til at symbolisere "harmonious relationships, marital bliss, and the sanctity of love".³⁵

Men efter 1800'erne blæste nye designvinde; man vendte sig fra historicismen og dyrkede den nye stil, art nouveau, der snart afløstes af art déco, der skuede frem og ikke tilbage. Det blev også enden på mikromosaikken, som er en uddøende kunstart, og på de andre "historiske" smykketyper. Man kan dog stadig finde smykkerne derude: Med undtagelse af den ovale *pietra dura*-broche (fig. 6), som er et arvestykke, er alle de afbildede smykker fundet på loppemarkeder, så hvis man kikker sig lidt omkring, kan man nemt erhverve sig et lille bitte stykke antikreception!

Bibliografi

Armstrong, N. 1976. *Victorian Jewelry*. London.

Black, J. 1992. *The British Abroad. The Grand Tour in the Eighteenth Century*. New York.

DiSalvo, L. 2023. "Translating Antiquity onto Souvenirs: The Collectively Shaped Reception of the Doves of Pliny on Micromosaics," *Art Inquiries* 18.4, 269–83.

Gere, C. 1972. *Victorian Jewellery Design*. London.

Hannavy, J. 2012. *The Victorian and Edwardian Tourist*. Oxford.

Rudoe, J. 2012. "Micromosaics and Their Sources," i S.W. Soros & S. Walker (eds.), *Castellani and Italian Archaeological Jewelry*. New York, 153–78.

34. <https://collections.vam.ac.uk/item/O113383/box-unknown/> (besøgt 5. okt. 2025).

35. <https://levysfinejewelry.com/blogs/articles/symbolism-in-victorian-jewelry> (besøgt 5. okt. 2025).

Sgubini, A.M.M. 2012. "The Augusto Castellani Collection at the Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia, Rome," i S.W. Soros & S. Walker (eds.), *Castellani and Italian Archaeological Jewelry*. New York, 303–15.

Stefanelli, L. 2012. "Jewels with Cameos and Intaglios. The Castellani and Roman Gem Carvers," i S.W. Soros & S. Walker (eds.), *Castellani and Italian Archaeological Jewelry*. New York, 103–28.

Swaddling, H. (red.). 2018. *An Etruscan Affair: The Impact of Early Etruscan Discoveries on European Culture*. London. Tuck, S., *A History of Roman Art*, Wiley Blackwell 2015.

Websites

<https://collections.mfa.org>
<https://collections.vam.ac.uk>
<https://denkongeligesamling.dk>
<https://www.kongehuset.dk>
<https://www.langantiques.com>
<https://levysfinejewelry.com>

<https://www.metmuseum.org>
<https://www.modernvintagestyle.co.uk/>
<https://www.museicapitolini.org>
<https://www.museivaticani.va>
<https://www.npg.org.uk>